

IRLANDZKI PATRIOTYZM GEORGE'A BERKELEYA W LATACH 1734-1753*

Marta Szymańska-Lewoszewska

Celem artykułu jest analiza prac brytyjskiego filozofa George'a Berkeleya z okresu jego pobytu w Cloyne w Irlandii w latach 1734-1753 pod kątem protestanckiego patriotyzmu irlandzkiego w pierwszej połowie XVIII wieku. W pierwszej części artykułu zostanie przedstawiona ogólna charakterystyka protestanckiego patriotyzmu irlandzkiego we wskazanym okresie. W drugiej części artykułu odwołam się do zaangażowania Berkeleya w poprawę warunków życia społeczeństwa Irlandii. Analizie zostaną poddane postulaty filozofa w zakresie życia religijnego, gospodarczego i społeczno-politycznego społeczeństwa Irlandii. W wyniku analizy zostanie przedstawiona interpretacja Berkeleyowskiego patriotyzmu irlandzkiego, który był ufundowany na postulacie dążenia do dobra wspólnoty. W koncepcji filozofa jej rozumienie było zależne od okoliczności historycznych. W teoretycznym ujęciu wspólnota oznaczała dla niego ludzkość jako taką, w praktyce – wspólnotę Kościoła anglikańskiego, wspólnotę terytorialną, a także wspólnotę państwową, którą Irlandia tworzyła wraz z Wielką Brytanią w ramach rozwijającego się Imperium Brytyjskiego.

Słowa kluczowe: Berkeley, Irlandia, XVIII-wieczny patriotyzm irlandzki, protestantyzm

Tablice nagrobne są zwykle niewielkich rozmiarów, przez co znajdujące się na nich inskrypcje mogą pomieścić jedynie kilka najbardziej wymownych słów o zmarłej osobie. Epitafium brytyjskiego empirysty George'a Berkeleya (1685-1753), które zostało napisane w języku łacińskim przez biskupa Chester, doktora Williama Markhama (1719-1807) i znajduje się w nawie kaplicy kolegium Christ Church w Londynie

---

MARTA SZYMAŃSKA-LEWOSZEWSKA, doktor, Instytut Filozofii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, staż podoktorski FUGA z grantu NCN w latach 2014-2017; Polska; adres do korespondencji: Instytut Filozofii UMK, ul. Fosa Staromiejska 1a, 87-100 Toruń. E-mail: martaewa.szymanska@gmail.com

* Badania zostały sfinansowane ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych w ramach finansowania stażu po uzyskaniu stopnia naukowego doktora na podstawie decyzji numer DEC-2014/12/S/HS1/00153.

(przynależącego do Uniwersytetu w Oxford i związanego ściśle z Kościołem anglikańskim), niczym się w tym względzie nie wyróżnia. Zdziwiony jednak – być może – będzie ten, kto oczekiwałby, że znajdzie tam odwołania do rozważań z zakresu Berkeleyowskiej metafizyki czy epistemologii, pochodzących z *Traktatu o zasadach poznania ludzkiego*. Zamiast nich przeczyta bowiem słowa: „[...] Kto jest chrześcijaninem i patriotą, ten będzie szczęśliwy, że Berkeley żył”¹.

Choć w podręcznikach historii filozofii Berkeley jest ukazywany przede wszystkim jako filozof, będący ogniwem między Johnem Locke'em, fundującym brytyjski osiemnastowieczny empiryzm, a Davidem Hume'em, który wyciągał radykalne wnioski z założeń tego nurtu, to jednak koleje jego życia, a także rola, jaką odgrywał w osiemnastowiecznym życiu intelektualnym Irlandii, sprawiają, że powyższy zapis staje się jak najbardziej zrozumiały. Od momentu konsekracji na biskupa w dniu 19 maja 1734 roku do śmierci 14 stycznia 1753 roku Berkeley starał się realizować ideały życia chrześcijanina i patrioty, co przejawiało się w działaniu na rzecz polepszania sytuacji mieszkańców biednego i odosobnionego Cloyne. Według Scotta Breuningera, „w związku ze swymi pismami i działaniami w Cloyne, Berkeley w coraz większym stopniu przybierał postawę irlandzkiego patrioty, który starał się ożywić moralne i ekonomiczne zdrowie własnego kraju, co ostatecznie przyniosło mu opinię jednego z czołowych obrońców Irlandii”². Z informacji zawartych w korespondencji z Thomasem Priorem z końca lat trzydziestych możemy dowiedzieć się, że Berkeley założył szkołę przedziałniczą w Cloyne, planował budowę przytułku dla włóczęgów i chciał umożliwić im zatrudnienie przy uprawie konopi³. Z kolei w 1740 roku, w czasie klęski głodu na wyspie solidaryzował się z mieszkańcami Cloyne, ofiarując im 20 funtów tygodniowo, a także rezygnując z używania drogiej wówczas mąki do pudrowania swej peruki⁴. W związku z prowadzonymi eksperymentami z wodą dziegciową brał również czynny udział

---

¹ Por. J. Stock, *An Account of the Life of George Berkeley, D. D. Late Bishop of Cloyne in Ireland*, [w:] G. Berkeley, red. D. R. Wilkins, 1776, <http://www.maths.tcd.ie/~dwilkins/Berkeley/Stock/Life.html> [dostęp: 20.11.2015].

² S. Breuninger, *Recovering Bishop Berkeley: Virtue and Society in the Anglo-Irish Context*, Palgrave Macmillan, New York 2010, s. 115.

³ G. Berkeley, *To Prior, 5 March 1736/37*, [w:] *The Correspondence of George Berkeley*, red. M. A. Hight, Cambridge University Press, New York 2013, s. 398.

⁴ A. A. Luce, *The Life of Berkeley, Bishop of Cloyne*, Thomas Nelson and Sons, New York 1949, s. 199, cyt. za: S. Breuninger, *Recovering Bishop Berkeley*, dz. cyt., s. 144–145.

w zwalczaniu epidemii ospy i czerwonki w lecie 1740 roku⁵. W działalność dobroczynną filozofa wpisywała się także publikacja dzieła *Siris* w 1744 roku, które okazało się najpopularniejszą z jego wszystkich prac⁶ i przyniosło mu miano „dobrego biskupa”⁷.

Celem niniejszego artykułu będzie analiza postawy i poglądów biskupa w kontekście protestanckiego patriotyzmu irlandzkiego, jaki rozwijał się w drugiej fazie oświecenia irlandzkiego, przypadającej na lata 1720–1750⁸. Na tle ogólnej sytuacji w Irlandii w pierwszej połowie XVIII wieku – przez jednych traktowanej jak królestwo, przez innych jak kolonia, zróżnicowanej pod względem religii, kultury, czy języka – terminy „chrześcijanin” i „patriota” można było rozumieć na kilka sposobów, a patriotyzm rozumiany jako miłość do ojczyzny przejawiał się najczęściej w dbałości o dobrobyt materialny wyspy. Patriotyzm irlandzki, uznający odrębność tego kraju, nie był jednak ruchem jednolitym. Należy pamiętać, że mimo działań protestantów zmierzających do zepchnięcia katolickiej większości na margines, zróżnicowanie społeczeństwa Irlandii pod względem lojalności politycznej, religii, kultury, czy języka wiązało się z przyjęciem dwóch odrębnych postaw patriotyzmu – protestanckiej, którą podzielali angielscy osadnicy w Irlandii, ale także i katolickiej, przyjmowanej przez Irlandczyków oraz Starych Anglików (tj. dawnych angielskich osadników w Irlandii). Działania tych ostatnich, które nie zostaną omówione w tym artykule, miały na celu obronę irlandzkiej tradycji gaelickiej przed jej całkowitym zapomnieniem w związku z procesem zanglicyzowania Irlandii przez protestantów⁹.

⁵ Z listu do Piora z 24 stycznia 1747 roku dowiadujemy się także o udzielaniu pomocy osobom chorym. Por. G. Berkeley, *To Prior, 24 Jan. 1747*, [w:] *The Correspondence of George Berkeley*, dz. cyt., s. 523.

⁶ *Siris* doczekał się do końca 1744 roku aż 6 wydań. Por. A. A. Luce, T. E. Jessop, *A Bibliography of George Berkeley. With an Inventory of Berkeley's Manuscript Remains*, wyd. II, Martinus Nijhoff, The Hague 1973, s. 23–25.

⁷ Por. S. Breuninger, *A Panacea for the Nation: Berkeley's Tar-water and Irish Domestic Development*, „Études irlandaises” 2009, nr 34.2, <http://etudesirlandaises.revues.org/2618> s. 2, [dostęp: 27.05.2015].

⁸ Daty podane za Scottem Breuningerem; por. S. Breuninger, „The Social Networks of the Irish Enlightenment: The Dublin Philosophical Society and the Royal Dublin Society”, [w:] *Social Networks in the Long Eighteenth Century: Clubs, Literary Salons, Textual Coteries*, red. I. Baird, Cambridge Scholars Publishers, Newcastle-Tyne 2014, s. 57.

⁹ Początki odradzania się tradycji gaelickiej w Irlandii, która w późniejszym okresie lat 60-tych XVIII wieku przyczyniła do powstania idei narodu irlandzkiego – kulturalnie odmiennej, autonomicznej i zjednoczonej społeczności – jak pisze John Hutchinson, przypadły na lata 40-te osiemnastego stulecia. Wówczas jej entuzjaści-amatorzy – „[...] duchowni, nauczyciele akademicy z Trinity College, prawnicy, właściciele ziemscy, zaczęli zagłębiać się w gaelicką przeszłość, gromadząc rękopisy prawne, folklor i poezję,

Do rekonstrukcji poglądów patriotycznych Berkeleya z lat 1734–1753 posłużą w niniejszym artykule przede wszystkim: traktat *The Querist* w pierwszych wydaniach z lat 1730-tych oraz późnych wydaniach z lat 1750-tych. Pomocniczo odwołam się także do wytycznych dla duchownych protestanckich w sprawie nawracania katolików *Primary Visitation Charge* (1735), rozprawy o roli religii w państwie *A Discourse Addressed to Magistrates and Men in Authority* (1738) oraz korespondencji filozofa ze wskazanego okresu.

Protestancki patriotyzm irlandzki w XVIII wieku

Sytuacja społeczno-polityczna w Irlandii w pierwszej połowie XVIII wieku była złożona. Jak pisze S. J. Connolly, „[...] Irlandia nie była terytorium zależnym od Anglii, ale oddzielną własnością angielskiej Korony. [...] Lordowie namiestnicy, którzy zarządzali Irlandią w imię Karola II po 1660 roku w rzeczywistości byli jego przedstawicielami, wykonującymi polecenia monarchy. Po 1689 roku rząd Irlandii w coraz większym stopniu zależał od rządu angielskiego. [...] Na mocy praw Poyningsa z 1494 roku (które stanowiły o poddaniu Parlamentu Irlandii kontroli monarchy angielskiego – przyp. MSL) wszelkie propozycje ustawodawcze należało kierować do Londynu, aby zostały tam zatwierdzone, zanim poddało się je pod rozagę w samej Irlandii”¹⁰. Później, na mocy Aktu Deklaracyjnego z 1720 roku Wielka Brytania była w formalny sposób uprawniona do stanowienia prawa w Irlandii¹¹. Kontrola Westminsteru nad Irlandią była najbardziej widoczna w sferze irlandzkiej gospodarki. Jak zauważa Thomas Bartlett, przez cały wiek XVIII Anglia dążyła do tego, aby utrzymać *status quo* biednej Irlandii i nie pozwolić, aby stała się ona jej rywalem¹². Przejawami tego były ustawy o wełnie z 1699 roku, ograniczające eksport irlandzkiej wełny i produktów wełnianych wyłącznie do Anglii, ustawy umożliwiające Irlandii import chmielu (ustawa z 1710 roku) oraz szkła (ustawa z 1746 roku) wyłącznie z Anglii, a także afery związana z wprowadzeniem do obiegu w Irlandii miedzianej monety bitej przez Williama Wooda bez zgody parlamentu irlandz-

---

publikując prace na temat celtyckiego osadnictwa w Brytanii, dawnego stroju irlandzkiego czy zbroi [...]”; cyt. za: J. Hutchinson, *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, Allen & Unwin, Londyn 1987, s. 55.

¹⁰ S. J. Connolly, *Religion, Law and Power, The Making of Protestant Ireland 1660–1760*, Oxford University Press, New York 2002, s. 106–107.

¹¹ Tamże.

¹² T. Bartlett, „3: Ireland, Empire, and Union, 1690–1801”, [w:] *Ireland and the British Empire*, red. K. Kenny, Oxford University Press, New York 2004, s. 68.

kiego od uzyskania przez niego patentu w 1723 roku do jego wycofania w 1725 roku w związku z negatywną reakcją Irlandczyków¹³.

Irlandia była angielska i protestancka tylko z pozoru. W praktyce dominacja protestancka, która sprawowała w Irlandii władzę, stanowiła jedynie około 20% populacji Irlandii, tj. około 2 do 2,5 miliona ludzi, a większość ludności była wyznania katolickiego. W związku z owym podziałem można wskazać kilka sposobów rozumienia ojczyzny, właściwych mieszkańcom Irlandii w pierwszej połowie XVIII wieku. Teoretycznie rzecz ujmując, dla ówczesnego członka protestanckiej dominacji w Irlandii wspólnotą traktowaną jako ojczyzna mogły być: Wielka Brytania jako wspólnota państwa, a zarazem Kościoła anglikańskiego, kształtujące się w owym czasie Imperium Brytyjskie, albo Irlandia rozumiana jako niezależne królestwo. Pierwsze z wymienionych rozumienie ojczyzny wiązały się z ewentualnymi nadziejami protestantów na przystąpienie Irlandii do Unii z Wielką Brytanią. Były one obecne wśród myślicieli irlandzkich przed powstaniem Wielkiej Brytanii w 1707 roku. Obserwacja praktyk rządu brytyjskiego w pierwszych latach po włączeniu do Unii Szkocji spowodowała jednak niechęć protestanckiego środowiska irlandzkiego do tego projektu¹⁴. Jak twierdzi Ian Macbride, „Jest prawdą, że ideologicznie artyleria patriotów irlandzkich pozostawała względnie niezmienna, a ich narodowe samopoznanie uległo dramatycznemu przekształceniu. Terminy takie jak „angielski interes w Irlandii”, który dominował w literaturze w latach 1690-tych, do połowy następnego wieku został w dużej mierze wyparty na rzecz wyraźnej preferencji interesów irlandzkich”¹⁵. Wraz z upływem czasu, członkowie dominacji protestanckiej w Irlandii, z początku uważający się bardziej za Anglików czy Brytyjczyków, zaczęli zatem doceniać tożsamość irlandzką¹⁶. Jak pisze Colin Kidd, odrzucony z pogardą ruch na rzecz jedności

---

¹³ S. J. Connolly, *Religion, Law and Power*, dz. cyt., s. 107–108. Według Connolly'ego próba narzucenia monety w Irlandii, jak się okazało – bezskuteczna – przyniosła zmianę w relacjach między Zieloną Wyspą a Wielką Brytanią. Skutkowało to tym, że od 1725 roku Wielka Brytania starała się szanować irlandzką opinię publiczną i współpracować z protestancką elitą, która na co dzień sprawowała w Irlandii władzę. Choć kraj formalnie pozostawał zależny od Wielkiej Brytanii, w praktyce od lat 30-tych XVIII wieku cieszył się jednak pewną dozą autonomii.

¹⁴ J. Kelly, *Public and Political Opinion in Ireland and the Idea of an Anglo-Irish Union 1650–1800*, [w:] *Political Discourse in Seventeenth- and Eighteenth-Century Ireland*, red. D. G. Boyce, R. Eccleshall, V. Geoghegan, Palgrave, Hampshire, New York 2001, s. 110.

¹⁵ I. Macbride, *'The common name of Irishman': Protestantism and patriotism in eighteenth century Ireland*, [w:] *Protestantism and National Identity. Britain and Ireland, c.1650–c.1850*, red. T. Calydon, I. McBride, Cambridge University Press, New York 1997, s. 245.

¹⁶ Tamże.

krajów Wysp Brytyjskich, przekształcił się w postawę patriotyzmu irlandzkiego bliższego nacjonalizmowi¹⁷. Wbrew powszechnemu przekazowi historyków analizujących okres XVIII wieku, J. Hoppit uważa, że patriotyzm reprezentowany przez protestantów w Irlandii nie był jednak zjawiskiem reakcyjnym, a raczej polegał, jak pisze, „[...] na mocno pragmatycznym podejściu do anglo-irlandzkich relacji politycznych. Protestanci irlandzcy w tym okresie mogli opłakiwać słabość irlandzkiej konstytucji parlamentarnej, byli jednak przygotowani, aby w ramach tych ograniczeń działać na rzecz własnego dobra i dobra »kraju« (*nation*)”¹⁸.

Fundamentem patriotyzmu irlandzkiego w latach 1730–1750 była troska o polepszenie sytuacji gospodarczej w Irlandii¹⁹. Organizacjami protestanckimi, które wspierały i propagowały ów cel w pierwszej połowie XVIII wieku, były Dublińskie Towarzystwo Filozoficzne (*Dublin Philosophical Society*) (zał. 1683), Królewskie Towarzystwo Dublińskie (*Royal Dublin Society*) (zał. 1731) oraz Towarzystwo Fizyczno-Historyczne (*Physico-Historical Society*) (zał. 1744), które jednak zawiesiło swą działalność u progu lat 1750-tych. W szczególności ostatnie dwa z wymienionych towarzystw miały na celu promowanie i rozwój rolnictwa, sztuki, przedsiębiorczości w różnych dziedzinach gospodarki, a także nauki²⁰. W przekonaniu J. Liveseya, ideą przewodnią ich działalności było ukierunkowanie na to, co użyteczne²¹. Nacisk został położony na dobrobyt gospodarczy Irlandii. Wyrażając troskę o poziom rozwoju gospodarczego kraju jako całości oraz wskazując w tym względzie na użyteczność różnych dziedzin gospodarki, członkowie Towarzystwa Dublińskiego reprezentowali interesy irlandzkie w rozumieniu dobra całej wyspy. Solidarna troska o wspólne dobro Irlandii ponad podziela-

¹⁷ Por. C. Kidd, *North Britishness and the Nature of Eighteenth-Century British Patriotisms*, „The Historical Journal” 1996, t. 39, nr 2, s. 380.

¹⁸ J. Hoppit, *Parliaments, Nations, and Identities in Britain and Ireland, 1660–1850*, Manchester University Press, Manchester, England 2003, s. 118.

¹⁹ Starania na rzecz ukształtowania nowych sposobów pojmowania wspólnoty w pierwszej połowie XVIII w Irlandii dotyczyły wszystkich jej mieszkańców bez względu na ich tożsamość. Jak pisze J. Livesey: „W początkach XVIII wieku wszyscy – dysydenci, protestanci, katolicy – pracowali nad rozwojem możliwości nowego sposobu mówienia o wspólnocie. Wszystkie one zbiegały się w sposobie rozumienia wspólnoty czy narodu, jako wytwórczej jedności stanowiącej rezultat pracy jej członków”. J. Livesey, *The Dublin Society in Eighteenth-Century Irish Political Thought*, „The Historical Journal” 2004, t. 47, nr. 3, s. 638–639.

²⁰ Por. *Royal Dublin Society Minute Book I, 26 June 1731* za: J. Livesey, *The Dublin Society in Eighteenth-Century...*, dz. cyt., s. 639.

²¹ Por. tamże, s. 617.

mi religijnymi, społecznymi czy kulturowymi, wiązała się z traktowaniem jej w coraz mniejszym stopniu jako terytorium podległego Wielkiej Brytanii i jej interesom, a coraz bardziej jako niezależnego państwa, które, by rozwinąć się gospodarczo, powinno było posiadać możliwość samostanowienia. Szczególna zmiana w relacjach protestancko-katolickich zmierzająca w stronę zaufania miała miejsce po nieudanym powstaniu jakobickim w 1745 roku. Jak zauważa J. T. Leerssen, od tej pory „[...] obawy o zdradę ze strony katolików i o przewrót zaczęły się nieco zmniejszać”²². Do lat 1760-tych zamieszkujący Irlandię angielscy protestanci podkreślali szczególną więź z Wielką Brytanią, jaka wyrażała się w więzach krwi i kulturze, obejmującej nadal wspólne dla obu państw język, religię, prawo, czy instytucje polityczne.

Irlandzki patriotyzm George'a Berkeleya w latach 1734–1753

Patriotyzm Berkeleya w okresie jego pobytu w Cloyne wyrastał z wcześniej przyjętej przez niego arystotelesowskiej koncepcji człowieka jako bytu powołanego do życia w społeczeństwie²³. Jako taki, człowiek był przez niego ujmowany jako część całości świata cielesnego (*corporeal world*)²⁴ i świata duchowego (*intellectual world*)²⁵. Naturalnym celem ludzkiego działania w świecie było działanie na rzecz dobra powszechnego, a nie indywidualnego. Przekonaniu temu Berkeley dawał wyraz na różnych etapach swego życia. Już w 1713 roku, w artykule nr 83 (IX) opublikowanym na łamach czasopisma „The Guardian” filozof podkreślał, że „Zasadniczo nie ma na świecie ducha (*spirit*), który byłby tak skąpy i ograniczony, aby we wszystkim skupiał się na sobie, wyłączając resztę

---

²² J. T. Leerssen, *Mere Irish and Fíor-Ghael: Studies in the Idea of Irish Nationality, Its Development and Literary Expressions prior to Nineteenth Century*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN 1986, s. 67.

²³ Por.: „[...] to jednak naturalna skłonność czy też dyspozycja do życia społecznego jest ludziom przyrodzona. Nazywam ją *naturalną*, ponieważ jest powszechna, a także dlatego, że w konieczny sposób wynika z różnicy, jaka dzieli nas od zwierząt. Szczególne potrzeby (*wants*), pragnienia (*appetites*), władze i zdolności człowieka są dokładnie wyliczone i ukształtowane ze względu na właściwe mu położenie; pozbawiony ich nie mógłby żadną miarą żyć w sposób, choć trochę zgodny ze swą własną naturą”; G. Berkeley, *Bierne posłuszeństwo*, § 25, [w:] tenże, *Próba stworzenia nowej teorii widzenia i inne eseje filozoficzne*, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu, Toruń 2011, s. 205.

²⁴ Por. tenże, *I The Future State*, nr. 27, [w:] *The Works of George Berkeley*, red. A. A. Luce i T. E. Jessop, Thomas Nelson, London, Edinburgh, Paris, Melbourne, Toronto, New York 1948–1957, t. VII, s. 182.

²⁵ Tamże.

ludzkości. Nawet taki samolubny człowiek ma udział w reszcie ludzkości. Szlachetniejszy umysł ma w sercu wspólny interes społeczeństwa czy kraju, którego stanowi część²⁶. Upatrywanie własnego dobra w szczęściu powszechnym było możliwe jedynie dzięki ożywionej religijności, przyjęciu prawdy o nieśmiertelności duszy, perspektywy świata pozaziemskiego oraz wiary w istnienie Boga i jego planu wobec świata.

Przedstawiona przez Berkeleya perspektywa działania na rzecz dobra innych umożliwia dokonanie rekonstrukcji rozważań o patriotyzmie na gruncie jego myśli, mimo że w dziełach filozofa właściwe terminy takie jak „patriota” czy „patriotyzm” występują sporadycznie. Na gruncie myśli moralnej i społecznej biskupa z Cloyne można wyróżnić kilka wspólnot, do których dobra, a zarazem szczęścia, miał zdążać pojedynczy człowiek. Pierwszą z nich była sama ludzkość, której ostatecznym celem było życie przyszłe. W tym kontekście zatem ojczyzną człowieka było Królestwo Niebieskie. W życiu doczesnym z kolei, jako członek wspólnoty stworzeń, mieszczącej w sobie wszystkie dzieła Stwórcy, człowiek przynależał także do wybranej wspólnoty państwowej²⁷. W przypadku Wielkiej Brytanii i podległej jej Irlandii była to także wspólnota kościelna. W jej ramach jednostka powinna była pozostać posłuszna wobec praw politycznych i przykazań religijnych, które gwarantowały pokój i porządek społeczny.

Najprawdopodobniej dla Berkeleya wspólnota państwowa nie była tożsama z grupą ludzi zamieszkujących dane terytorium, nad którym stojący na czele owej wspólnoty miał władzę. W piątym dialogu *Alkifrona* (1732), Kriton, *porte-parole* Berkeleya, wypowiedział znamienne w tym względzie słowa: „Jeżeli mam przedstawić swój pogląd w kwestii, co stanowiło główną przewagę Greków i Rzymian oraz innych narodów, które odgrywały największą rolę w świecie, to skłonny byłbym sądzić, że była to szczególna cześć dla praw i instytucji, która napępiała ich stałością i odwagą, oraz owa serdeczna i szlachetna miłość ojczyzny, przez którą rozumieli nie tylko pewien język czy plemię ludzi, tym mniej szczególny kawałek ziemi, ale włączali w nią system obyczajów, zwyczajów, pojęć, obrzędów oraz praw religijnych i państwowych²⁸. W tym kontekście ojczyznę, tj. harmonijną wspólnotę posługującą się jednym językiem, zamieszkującą dany teren, a także dzielącą wspólne obyczaje

²⁶ G. Berkeley, *IX Happiness*, nr 83, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VII, s. 214.

²⁷ Por. G. Berkeley, *Bierne posłuszeństwo*, § 17, [w:] tenże, *Próba stworzenia nowej teorii widzenia...*, dz. cyt., s. 199.

²⁸ Tenże, *Alkifron*, wyd. Marek Derewiecki, Kęty 2008, Dial. V, § 19, s. 167–168.

oraz okazującą szacunek dla określonych praw religijnych czy społecznych, stanowiła dla Berkeleya Wielka Brytania jako wspólnota państwowa i kościelna. Taka postawa nie wykluczała jednak, że w pewnym względzie mogła nią być także Irlandia, mimo że jej społeczeństwo w większości posługiwało się językiem irlandzkim i było wyznania rzymskokatolickiego.

Postawa Berkeleya wobec otaczającej go rzeczywistości w Irlandii w latach 1730-tych nawiązywała do tej sprzed ponad dziesięciu lat, kiedy Wyspy Brytyjskie musiały zmierzyć się z konsekwencjami afery spekulacyjnej wokół akcji Kompanii Mórz Południowych²⁹. W diagnozie ówczesnej sytuacji, zawartej w eseju *Próba zapobieżenia upadkowi Wielkiej Brytanii* (1721) filozof odniósł się do upadającej religijności i obyczajowości społeczeństwa, a także zyskującego na popularności hazardu i spekulacji, które skutecznie doprowadzały kraj do gospodarczej ruiny. Przyczyn upadku w wymienionych sferach Berkeley upatrywał w zatraceniu ducha wspólnoty, którego ożywienie sprowadzało się do przypomnienia o naturalnej dyspozycji człowieka do życia w społeczeństwie oraz wynikającego z tego zobowiązania do troski o dobro wspólne ponad partykularne interesy. Podobne idee przyświecały mu w trakcie sprawowania posługi biskupiej w Cloyne w latach 1734–1753. Wypełniała ją troska o poprawę zarówno kondycji moralnej społeczeństwa Irlandii, jak i polepszenie sytuacji gospodarczej kraju, z którą wiązała się także próba zjednoczenia zróżnicowanej kulturowo i religijnie ludności w jedną wspólnotę. Podobnie jak w anonimowej rozprawie pt. *A Discourse Addressed to Magistrates and Men in Authority* z 1738 roku Berkeley, już jako biskup Cloyne, twierdził, że „[...] aby państwo wzrastało i rozwijało się, należy zatroszczyć się o to, aby dobre zasady były rozpowszechnione wśród tych, którzy je tworzą”³⁰. Jako źródło owych zasad filozof wskazywał niezmiennie religię objawioną, głoszącą istnienie życia przyszłego, stanowiącego cel ludzkiej egzystencji, przekonując dalej, że „[...] bez podstawy religijnej ludzie nigdy nie będą odpowiednim materiałem dla żadnego społeczeństwa, tym bardziej dla republiki. Religia stanowi centrum, które jednoczy i cement, który spaja części czy człon-

²⁹ Niniejszy artykuł stanowi kontynuację wątku charakterystyki Berkeleyowskiej wizji ładu społecznego, którą analizowałam w odniesieniu do pism z dwóch pierwszych dekad XVIII wieku w artykule pt. *Zarys Berkeleyowskiej wczesnej wizji nowego ładu społecznego*, [w:] *Z badań na filozofię XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami*, red. H. Jakuszko, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2013, s. 143–155.

³⁰ G. Berkeley, *A Discourse Addressed to Magistrates and Men in Authority*, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VI, s. 201.

ków społeczeństwa”³¹. Religia miała istotne znaczenie dla utrzymania właściwego porządku w społeczeństwie. Odwołując się do systemu nagród i kar w postaci wiecznego szczęścia lub wiecznego potępienia, mogła przynieść – zdaniem Berkeleya – lepsze efekty w korygowaniu ludzkiego zachowania³².

W przekonaniu Berkeleya obrona religii stanowiła obowiązek patrioty. Filozof wyraźnie podkreślał to w traktacie *Siris* (1744) pisząc, że: „[...] niezależnie od tego, co sądzi o tym szeroki świat, temu, kto nie rozmyślał wystarczająco wiele na temat Boga, ludzkiego umysłu i *summum bonum*, może uda się być szczęśliwym nędznikiem, ale nie ma najmniejszej wątpliwości, że będzie z niego kiepski patriota i żaloszny mąż stanu”³³. W konkretnej rzeczywistości Irlandii w omawianym okresie troska o religijność obywateli była bardziej skomplikowana chociażby ze względu na podział społeczeństwa na uciskaną katolicką większość i mniejszość przynależącą do Kościoła anglikańskiego.

Analiza dzieł Berkeleya z lat 1734–1753 dowodzi, że jego stanowisko wobec irlandzkich katolików nie było jednorodne. W początkowej fazie, tj. w latach 30-tych, Berkeleyowska koncepcja połączenia zróżnicowanego społeczeństwa Irlandii opierała się na idei nawrócenia ich na protestantyzm, a w ten sposób skłonienia ich także do posłuszeństwa wobec monarchy brytyjskiego. Cała praca pt. *Primary Visitation Charge* z 1735 roku została poświęcona wytycznym dla nawracania zaślepionych i wierzących w przesady katolików³⁴ na protestantyzm – religię prawdziwą, odwołującą się do racjonalnych argumentów bardziej niż do uczuć, a także wyznawaną przez osoby wykształcone³⁵. Początek zmian w podejściu filozofa do katolików wiązał się z pojawieniem się w Irlandii bluźnierczej sekty blastersów, w związku z czym biskup Cloyne uczestniczył w posiedzeniu Izby Lordów w Dublinie w 1737 roku. W napisanym najprawdopodobniej w związku z tym wydarzeniem³⁶, traktacie pt. *A Discourse Addressed to Magistrates and Men in Authority* (1738), Berkeley

³¹ Tamże, s. 210.

³² Nie oznacza to jednak, że biskup traktował religię w sposób instrumentalny. Postulowana przez niego troska o jej zachowanie wiązała się z przyjętą przez niego chrześcijańską koncepcją celu człowieka i świata, który przekraczał granicę doczesności.

³³ G. Berkeley, *Siris*, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu, Toruń 2013, § 350, s. 215.

³⁴ Tenże, *Primary Visitation Charge*, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VII, s. 166.

³⁵ Tamże, s. 162.

³⁶ Por. T. E. Jessop, *Editor's Introduction*, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VI, s. 195.

zrehabilitował się wobec katolików, jako że nie podważali oni jednoczącej i spajającej całą społeczność ludzką religii chrześcijańskiej. Mimo to, jego brak szczególnej przychylności wobec katolików (a w szczególności do tych z nich, którzy stawiali władzę papieża w Rzymie ponad posłuszeństwo wobec monarchy brytyjskiego) był nadal widoczny w pierwszych wydaniach traktatu ekonomicznego *The Querist* z lat 1730-tych. Przekonuje o tym określenie katolików mianem papistów, przez co podkreślane i jednocześnie piętnowane było ich poddaństwo wobec obcej władzy papieża w Rzymie, jak również treść niektórych pytań. Szczególną uwagę warto w tym względzie zwrócić na pytanie nr 289 z pierwszej części traktatu³⁷, w którym Berkeley wprost zastanawiał się, czy w kraju nie powinna zapanować jedna religia protestancka, co w konsekwencji przełożyłoby się na posłuszeństwo jednemu władcy oraz wspólny cel obu grup wyznaniowych. Katolickie poddaństwo wobec papieża oraz uznawanie jego nieomylności było przedmiotem krytyki filozofa także w liście z 1741 roku skierowanym do barona Sir Johna Jamesa. Berkeley podkreślał w nim także, że to nie kościół narodowy, czy polityczny, ale ten niewidzialny, którego głową jest Chrystus, może być kościołem powszechnym. Wskazując, że człowiek powinien dążyć do życia w prawdziwym Kościele powszechnym, który wykracza poza kościół doczesny, filozof wyrażał zdziwienie, że Kościół katolicki pretenduje do bycia nim w doczesności, argumentując, że „Byłoby błędem mówić, że coś jest partykularne i powszechne zarazem”³⁸.

Troska filozofa o dobro ogółu społeczeństwa irlandzkiego ponad podziałami religijnymi stawała się stopniowo widoczna w jego pracach dopiero po powstaniu jakobickim w 1745 roku i wynikała z tolerancji wobec katolicyzmu jako religii chrześcijańskiej, która prowadziła ludzi do nieba³⁹. Najwyraźniej postawa ta była widoczna w liście skierowanym do katolickiego kleru pt. *Word to the Wise* z 1749 roku, w którym Berkeley nazywał ich braćmi w wierze i współobywatelami Irlandii⁴⁰,

---

³⁷ „Czy zatem państwo nie powinno troszczyć się o to, aby nawrócić naszą rdzenną ludność irlandzką, aby cały kraj złączyła ta sama religia, przysięga i jeden cel? W jaki sposób można byłoby tego najlepiej dokonać?”, G. Berkeley, *The Querist*, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VI, s. 159–160.

³⁸ G. Berkeley, *A Letter to Sir John James, Bart on the Roman Controversy*, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VII, s. 147.

³⁹ Por. G. Berkeley, *Word to the Wise* [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VI, s. 235.

⁴⁰ Tamże, s. 235. Analiza treści listu dowodzi, że Berkeley był nadal krytyczny wobec biedy katolickiej, której przyczyn upatrywał w scytyjskim pochodzeniu katolików oraz wyznawanej przez nich wierze.

apelował o pomoc w przeciwdziałaniu biedzie wśród katolików i działaniu na rzecz wspólnego dobra kraju oraz w nowych wydaniach *The Querist* z lat 1750-tych. Różnica polegała na przesunięciu akcentów z wyznania katolików na ich trudną sytuację ekonomiczną. Termin „papista”, został przez Berkeleya zastąpiony słowem „katolik”. Usunięta została także, między innymi, kwestia, w której filozof rozważał wprost nawrócenie całej społeczności Irlandii na katolicyzm. Interesującym uzupełnieniem z kolei było pytanie, w którym Berkeley rozważał umożliwienie katolikom kształcenia na uczelni protestanckiej (najprawdopodobniej chodziło o Trinity College w Dublinie), bez zobowiązania ich do udziału w nabożeństwach protestanckich. Miało to zapobiec pozbywaniu się pieniędzy z Irlandii oraz uprzedzeniom związanym z kształceniem za granicą⁴¹.

Irlandzkim patriotyzmem Berkeleya można określić także jego troskę o poprawę sytuacji gospodarczej w Irlandii. Przebywając w Cloyne w latach 1734–1753, filozof wierzył, że kraj ten był zdolny do osiągnięcia stanu dobrobytu materialnego, jeżeli nie zostanie pominięte dobro żadnej z warstw społecznych⁴² i zmiany będą następowały według określonego planu⁴³. Swoje wytyczne względem naprawy sytuacji gospodarczej zawarł w *The Querist*. Podtrzymywał przede wszystkim swój pogląd z 1721 roku, że bogactwo narodu polega na przedsiębiorczości jego obywateli, a nie na posiadanej przez nich ilości pieniądza kruszcowego⁴⁴. Miała ona przejawiać się w rozwoju rolnictwa i przemysłu oraz promocji produktów narodowych. Podobnie jak członkowie Towarzystwa Dublińskiego, Berkeley uważał, że Irlandia powinna była określić swój produkt narodowy (którym byłoby coś innego niż wełna, np. wyroby z konopi) i promować jego sprzedaż tak w kraju, jak i poza nim, tzn. w Wielkiej Brytanii. W kontekście rozwijającego się w owym czasie Imperium Brytyjskiego, wymianę handlową z najbliższym sąsiadem postrzegał jako coś, co powinno było stanowić rzeczywisty interes obu krajów. Wierzył, że irlandzkie produkty mogą zastąpić towary importowane do Anglii zza granicy⁴⁵. Zdawał się wątpić w konieczność prowadzenia wymiany handlowej z krajami spoza Wysp Brytyjskich, jako warunku jego wzbogacenia kraju⁴⁶. Według Patricka Kelly'ego, Berkeley zauważał, że handel

⁴¹ Por. G. Berkeley, *The Querist*, q. 191, [w:] *The Works of George Berkeley*, dz. cyt., t. VI, s. 120.

⁴² Por. np. tamże, q. 334, s. 133.

⁴³ Por. tamże, q. 50, s. 109.

⁴⁴ Por. tamże, q. 449, s. 142.

⁴⁵ Por. tamże, q. 64, 69, s. 110, 111.

⁴⁶ Por. tamże, q. 120, s. 115.

zagraniczny, choć stanowił źródło sukcesów gospodarczych innych państw (np. Holandii⁴⁷), nie odnosił pożądaných skutków w Irlandii z racji tego, że panowały w niej inne warunki społeczno-ekonomiczne⁴⁸. Zaprzestanie go mogło również wpłynąć na postulowane przez filozofa ograniczenie konsumpcji importowanych spoza Irlandii towarów luksusowych, co uważał za zagrożenie dla rozwoju gospodarczego kraju, jak i dla kondycji moralnej jego obywateli⁴⁹.

Usprawnieniem dla irlandzkiego handlu, a zarazem przejawem patriotyzmu irlandzkiego Berkeleya, miało być powołanie irlandzkiego banku narodowego, którego plan filozof zawarł w pierwszych wydaniach *The Querist*. W Irlandii na początku lat 1730-tych brakowało monet o niskim nominale⁵⁰, zdarzały się także bankructwa banków prywatnych⁵¹. W opinii Berkeleya zarządzany przez Irlandię⁵² bank narodowy⁵³, miał „[...] zabezpieczać własności, położyć kres lichwie, ułatwić handel, dostarczyć brakującą monetę i produkować gotówkę we wszystkich częściach królestwa”⁵⁴. Miał on stanowić zabezpieczenie dla banków prywatnych⁵⁵, wpłynąć na ożywienie gospodarki w Irlandii oraz zatrzymanie pieniądza w kraju⁵⁶.

Przeciwnie do przekonań irlandzkich patriotów, którzy uważali, że bieda w Irlandii była rezultatem jej zależności od Wielkiej Brytanii, Berkeleyowskie sugestie dotyczące podźwignięcia Irlandii z kryzysu gospodarczego wiązały się z jego koncepcją traktowania tego kraju jako części Wielkiej Brytanii, akceptującej przy tym angielskie korzenie jako istotne dla określenia irlandzkiej tożsamości narodowej. Jeszcze w latach 1730-tych w początkowych wydaniach *The Querist*, filozof rozważał,

⁴⁷ Tamże, q. 114, s. 115.

⁴⁸ Por. P. Kelly, *Berkeley's Economic Writings*, [w:] *The Cambridge Companion to Berkeley*, red. K. P. Winkler, Cambridge University Press 2005, s. 348.

⁴⁹ Pomocne w tym miało być wprowadzenie praw ograniczających konsumpcję towarów luksusowych (*sumptuary laws*). Por. G. Berkeley, *The Querist*, dz. cyt., q. 103, s. 113.

⁵⁰ Próba wprowadzenia w latach 20-tych XVII wieku monety miedzianej w Irlandii przez Wielką Brytanię bez zgody tej pierwszej spotkała się ze sprzeciwem Irlandczyków.

⁵¹ Por. P. Kelly, *Berkeley's Economic Writings*, dz. cyt., s. 346.

⁵² Por. G. Berkeley, *The Querist, Queries Omitted*, dz. cyt., cz. I, q. 230, s. 157.

⁵³ Więcej informacji o Berkeleyowskim projekcie banku narodowego znajdziemy w artykule: J. Johnston, *Berkeley's Influence as an Economist*, „*Hermathena*” 1953, t. LXXXII, [w:] R. Johnston, *Century of Endeavour, A Father and Son Overview of the 20th Century*, 1998, <http://www.rjtechne.org/century130703/> [dostęp: 27.05.2015].

⁵⁴ G. Berkeley, *The Querist*, dz. cyt., t. VI, q. 277, s. 128.

⁵⁵ Por. tamże, *Queries Omitted*, cz. I, q. 211, s. 155.

⁵⁶ Tamże, *Queries Omitted*, cz. III, q. 129, s. 168. Por. tamże, q. 425, 437, s. 140, 141; *Queries Omitted*, cz. III, q. 14, 19, 39, 93, 154, s. 170, 172.

„Czy nie jest słuszne, aby uważać, że Anglia i Irlandia, władca i naród mają ten sam cel?”⁵⁷ i opowiadał się za połączeniem obu społeczeństw (irlandzkiego i angielskiego) w jeden naród⁵⁸. W jego przekonaniu społeczeństwo irlandzkie wywodziło się z Anglii i jako takie zyskiwało od niej ochronę⁵⁹, powinno zatem było troszczyć się o zachowanie dobrych relacji z metropolią⁶⁰. Stąd wynikała przykładowo jego troska o to, aby bogacenie się społeczeństwa Irlandii nie przeszkadzało Wielkiej Brytanii, a relacje między oba państwami były pokojowe⁶¹. Choć filozof zdawał sobie sprawę z tego, że Irlandia i Anglia nie posiadały równorzędnej pozycji⁶², o czym przekonują nas zagadnienia poruszane w części drugiej i trzeciej *The Querist*, miały one stanowić rodzinę⁶³. W szerszej perspektywie z kolei, porównywane do organizmu, Imperium Brytyjskie⁶⁴ powinno było – według Berkeleya – zachować zdrowie każdej swej części, nawet tej, która była położona najdalej, albo uważana była za najmniej istotną z pozostałych⁶⁵.

Podsumowanie

Analiza dzieł Berkeleya z okresu 1734–1753 skłania do przekonania, że irlandzki patriotyzm filozofa przejawiający się w jego trosce o dobrobyt duchowy i materialny mieszkańców Irlandii wpisywał się w nurt irlandzkiego patriotyzmu, jaki w owym czasie reprezentowała protestancka mniejszość w Irlandii. Charakterystycznym elementem w Berkeleyowskiej koncepcji patriotyzmu w aspekcie teoretycznym było podkreślenie ludzkiego powołania do życia wiecznego w Królestwie Niebieskim oraz obowiązku działania na rzecz dobra powszechnego ponad troskę wyłącznie o pojedyncze dobro własne jednostki. Żyjąc w społeczeństwie zróżnicowanym pod względem wyznania, kultury, języka, czy sympatii politycznych Berkeley starał się odnaleźć coś, co mogłoby

⁵⁷ Tamże, *Queries Omitted*, cz. III, q. 96, s. 175.

⁵⁸ Tamże, q. 90, s. 112.

⁵⁹ Por. tamże, q. 322, s. 132.

⁶⁰ „Czy Anglia naprawdę nas nie kocha i nie życzy nam dobrze, jako że jesteśmy kością z jej kości, ciałem z jej ciała? I czy nie do nas należy dbać o tę miłość i uczucie na wszystkie sposoby?”. Por. tamże, q. 323, s. 132.

⁶¹ Por. tamże, q. 89, 435, 444 s. 112, 141.

⁶² Irlandia była postrzegana przez Berkeleya jako źródło taniej ziemi i pracy. Filozof uważał ją za prowincję Wielkiej Brytanii (q. 94), dominium z Londynem pełniącym rolę metropolii (q. 433), także za kolonię protestancką (q. 78, cz. III).

⁶³ Por. G. Berkeley, *The Querist*, dz. cyt., q. 437 s. 141.

⁶⁴ Por. tamże, q. 484, 579–580, 590–591, s. 135, 153, 154.

⁶⁵ Por. tamże, q. 246, s. 125.

je połączyć w doczesnym dążeniu do wspólnego dobra. Jego wizja dbałości o to, co wspólne ponad dobro partykularne do 1745 roku opierała się na wspólnocie Kościoła, z czym wiązały się rozważania filozofa o nawróceniu katolików na protestantyzm. Brak poparcia katolickiego w Irlandii dla starań Stuartów w odzyskaniu władzy na Wyspach Brytyjskich w ramach powstania jakobickiego w 1745 roku pozwolił przedstawicielom protestanckiej dominacji w Irlandii, w tym także i Berkeleyowi, przenieść uwagę z różnic wyznaniowych na kondycję gospodarczą Irlandii. W ramach tych rozważań to, co wspólne, wyznaczało także zamieszkiwane przez katolików i protestantów terytorium wyspy Irlandii. Nie należy zapominać jednak, że w ujęciu Berkeleya stanowiło ono zawsze część Wielkiej Brytanii, czy też w szerszym ujęciu – część Imperium Brytyjskiego.

Bibliografia

Dziela George'a Berkeleya

- Berkeley G., *Alkifron*, tłum., wstępem i przypisami opatrzył M. Olszewski, Wyd. Marek Derewiecki, Kęty 2008.
- Berkeley G., *Próba stworzenia nowej teorii widzenia i inne eseje filozoficzne*, tłum. A. Grzeliński i Translatorium Instytutu Filozofii UMK, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu, Toruń 2011.
- Berkeley G., *Próba zapobieżenia upadkowi Wielkiej Brytanii*, tłum. Adam Grzeliński i Marta Szymańska-Lewoszewska, [w:] *Z badań nad filozofią XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami*, red. H. Jakuszko, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2013.
- Berkeley G., *Siris*, tłum. A. Grzeliński i M. Szymańska-Lewoszewska, Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu, Toruń 2013.
- The Correspondence of George Berkeley*, red. M. A. Hight, Cambridge University Press, New York 2013.
- The Works of George Berkeley*, red. A. A. Luce and T. E. Jessop, Thomas Nelson, London, Edinburgh, Paris, Melbourne, Toronto, New York 1948–1957.

Opracowania

- Breuninger, S. *A Panacea for the Nation: Berkeley's Tar-water and Irish Domestic Development*, „Études irlandaises”, nr 34.2, 2009, s. 29–41, <http://etudesirlandaises.revues.org/2618> [dostęp: 27.05.2015].
- Breuninger S., *Recovering Bishop Berkeley: Virtue and Society in the Anglo-Irish Context*, Palgrave Macmillan, New York 2010.
- Connolly S. J., *Religion, Law and Power, The Making of Protestant Ireland 1660–1760*, Oxford University Press, New York 2002.
- Hoppit J., *Parliaments, Nations, and Identities in Britain and Ireland, 1660–1850*, Manchester University Press, Manchester, England 2003.
- Hutchinson J., *The Dynamics of Cultural Nationalism: The Gaelic Revival and the Creation of the Irish Nation State*, Allen & Unwin, Londyn 1987.
- Ireland and the British Empire*, red. K. Kenny, Oxford University Press, New York 2004.
- Johnston J., *Berkeley's Influence as an Economist*, „Hermathena” 1953, t. LXXXII, s. 76–89, [w:] R. Johnston, *Century of Endeavour, A Father and Son Overview of the 20th Century*, 1998, http://www.rjtechne.org/cen_tury130703/ [dostęp: 27.05.2015].
- Kidd C., *North Britishness and the Nature of Eighteenth-Century British Patriotisms*, „The Historical Journal” 1996, t. 39, nr 2, s. 361–382.
- Leerssen J. T., *Mere Irish and Fíor-Ghael: Studies in the Idea of Irish Nationality, Its Development and Literary Expressions prior to Nineteenth Century*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, IN 1986.
- Livesey J., *The Dublin Society in Eighteenth-Century Irish Political Thought*, „The Historical Journal” 2004, t. 47, nr. 3, s. 615–640.
- Luce A. A., *The Life of Berkeley, Bishop of Cloyne*, Thomas Nelson and Sons, New York 1949.
- Luce A. A., Jessop T. E., *A Bibliography of George Berkeley. With an Inventory of Berkeley's Manuscript Remains*, wyd. II, Martinus Nijhoff, The Hague 1973.
- Political Discourse in Seventeenth- and Eighteenth-Century Ireland*, red. D. G. Boyce, R. Eccleshall, V. Geoghegan, Palgrave, Hampshire, New York 2001.
- Protestantism and National Identity. Britain and Ireland, c.1650–c.1850*, red. T. Calydon, I. McBride, Cambridge University Press, New York 1997.
- Social Networks in the Long Eighteenth Century: Clubs, Literary Salons, Textual Coteries*, red. I. Baird, Cambridge Scholars Publishers, Newcastle-Tyne 2014.

Stock J., *An Account of the Life of George Berkeley, D. D. Late Bishop of Cloyne in Ireland*, [w:] *G. Berkeley*, red. D. R. Wilkins, 1776, <http://www.maths.tcd.ie/~dwilkins/Berkeley/Stock/Life.html> [dostęp: 20.11.2015].

The Cambridge Companion to Berkeley, red. K. P. Winkler, Cambridge University Press 2005.

Z badań na filozofią XVII wieku, jej źródłami i kontynuacjami, red. H. Jakuszek, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2013.

Summary

George Berkeley's Irish Patriotism between 1734 and 1753

The article provides an analysis of the works written by George Berkeley when he was a bishop of Cloyne in Ireland between 1734 and 1753. The analysis is conducted in the context of the Irish Protestant patriotism of the first half of the 18th century, the characteristic of which is provided in the first part of the article. The second part is devoted to Berkeley's engagement in improving life of the society in Ireland in different aspects, i.e. religious, economic, and socio-political. The result of the analysis is an interpretation of the meaning of Berkeley's Irish patriotism based on the concept of aiming at the good of the whole. Its reference differed for Berkeley in the particular moments of the contemporary history of Ireland. In theory it meant mankind as such. Practically, it referred to the Church of England, the territory of Ireland, or the British Empire.

Keywords: Berkeley, Ireland, 18th century Irish patriotism, protestantism

Summarised by Marta Szymańska-Lewoszewska

Zusammenfassung

Der irische Patriotismus von Georg Berkeley in den Jahren 1734–1753

Der Artikel verfolgt das Ziel, die Arbeiten des britischen Philosophen George Berkeley, die in der Zeit seines Aufenthalts in Cloyne in Irland in den Jahren 1743–1753 entstanden sind, unter dem Gesichtspunkt des protestantischen irischen Patriotismus in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts zu untersuchen. Im ersten Teil des Artikels wird die allgemeine Charakteristik des irischen Patriotismus in dem angegebenen Zeitraum geschildert. Im zweiten Teil wende ich mich dem Einsatz Berkeleys in die Verbesserung der Lebensbedingungen der irischen Gesellschaft zu. Es werden die Postulate des Philosophen hinsichtlich des religiösen, wirtschaftlichen und sozialpolitischen Lebens der irischen Gesellschaft untersucht. Infolge der Analyse wird Berkeleys Interpretation des irischen Patriotismus dargestellt, der auf dem Postulat des Strebens nach dem Gemeinschaftswohl begründet wurde. In der Auffassung des Philosophen war das Verständnis der Gemeinschaft von historischen Umständen bedingt. Theoretisch bedeutete die Gemeinschaft für ihn die Menschheit als solche, praktisch bedeutete sie die Gemeinschaft der anglikanischen Kirche, die territoriale Gemeinschaft und auch die Staatsgemeinschaft, die Irland mit Großbritannien im Rahmen des sich entwickelnden Britischen Imperiums bildete.

Schlüsselworte: George Berkeley, Irland, der irische Patriotismus des 18. Jahrhunderts, Protestantismus

Ins Deutsche übersetzt von Anna Pastuszka

Information about Author:

MARTA SZYMAŃSKA-LEWOSZEWSKA, Ph.D., Research Fellow at Nicolaus Copernicus University in Toruń (Institute of Philosophy), post-doctoral grant FUGA 3 awarded by the NSC; address for correspondence: Instytut Filozofii UMK, ul. Fosa Staromiejska 1a, PL 87–100 Toruń. E-mail: martaewa.szymanska@gmail.com

